మట్టితీగలు

బమ్మిడి జగదీశ్వరరావు

“వేటగాని మెత్తనితనం చూసి లేడి మూడు గెంతులేసిందని... ఈ మగమనిషిల నాడింలేకగాని... ఏమి? ‘ఓరయ్య నువ్వింట్ల వుండురా’ అంటే వుండడా? ఒక్క రవ్వ ఆసరాగుంటే మేమెక్కడ బతికిపోతామో? కొడుకెక్కడ బాగుపడిపోయి పెద్దోడయిపోతాడో ననీసి కూతిరింట్లో కూకోని కణికలు తినడానికి పోనాడీ ముసిలోడు... తక్కువింటోడు కాదు....”

గొలకన కోడిలాగా పొద్దుట్నుంచి గొలుకుతూ గోల చేస్తూనే వుంది నరసమ్మ.

పెరట్లో పెనక కింద మట్టి అరుగు మీద కూర్చున్న ముసిలి తవిటయ్య ఆ మాటల్ని వింటూ విననట్టే పెదవయినా కదపలేదు. తన ముందలున్న గిన్నెలోని పకాలన్నం కలిపిందే కలుపుతున్నాడు తప్ప నోరు మెదపలేదు.

నరసమ్మ యింట్లోకి వెళ్లి వచ్చి తవిటయ్య చేతిలో నాలుగు పిండొడేలు పెట్టింది. మరో చేత్తో పట్టుకు వచ్చిన ఎఱ్రవుల్లిపాయకి తొక్కతీస్తూ... “ఎవులు పెళ్లాం పిల్లల్తోటి ఆలు బతికీసరికే సరి, మాకు తప్పలేదు లంపాటకం... మా పీక్కి కన్ని తగులుకుంది. ఇరుక్కున్నాం. అయినా బూములిచ్చే? బవంతులిచ్చే? అన్నీ ఇచ్చినోలుకే తన్ని తగిలేస్తున్నారుగదా?” అంటూనే ఆ పాయిల్ని గెంజిగిన్నెలో వేసింది.

“ఏటివా.... నరసమ్మొదినా మీ మామతోటి తగలతన్నావు? ముందుగాలాన లేని బూములూ, బవంతులూ, ఆస్తులూ, పాస్తులూ సచ్చీగాలన ఆ ముసిలోడికి ఎక్కడ్నుంచొస్తాయే?! ఏటివ్వలేదని దెబ్బలాడతన్నావు. ఆడి దగ్గరున్నాది కట్ట... ఇదే నా కోడలా లెక్కెట్టుకోయే అని ఇచ్చీడేల?!” సన్నాసమ్మ అరుగు దిగువ వున్న పెండి అవతలవార్న నిలబడి, వానకి తడిసిన కఱ్ఱపుల్లల్ని ఎండబెడుతూ అడిగింది.

నరసమ్మ తగువుకి దిగొచ్చినట్టు మంజూరివతల కొచ్చి, “కట్లడిగిన దాన్నయితే కాసులపేరులడిగిన దాన్నయితే ఇలగ ఈదిగుమ్మమెక్కిపోను... తలెంట్రుకల్తోటి పీకలు కోసీడం నాకు తెల్దు. వున్నిది కుండబద్దలు గొట్టినట్టు పేలీడమే... ఏమి నీకంటితోటి చూస్తన్నావు గాదా... నేనీ యింటికి కాపురానికొచ్చి పాతికేలు. ఈ యిల్లు నిలబెట్టడానికి ఎన్ని రయిపాయాలు పడ్డానో నీకు తెల్దా? అలాటిది నా పెనిమిటిని ఈ ముసిలోడు కనలేదే? మారటోడే నా మొగుడు? ఏమి కొడుకింట్ల వుండి చెయ్యి సాయమయితే అదెంత ఇలువ? గవురుము?...” అడిగింది.

సన్నాసమ్మ ఏదో అనబోయి అనలేక, ‘ఆ మాటా నిజమే’ అన్నట్టు తలాడించింది. నరసమ్మ రేగిపోవడంతో సన్నాసమ్మ ఆగింది.

“ఆస్తులడగడానికి నేనేమి బాగార్నా? బైపోతునా? అరవసేకరి చెయ్యడానికొచ్చిన యింటి కోడల్నిగాని అక్కుదారిని కాను. వుంటే ఆడి కొడుకు... కొడుకు పిల్లలు... ఆడి వంశమే తింటాది. లేదూ ముప్పేత్తుకుంటాది... మద్దిన నేనేల గండయిపోయి పిండయిపోడం? ఈదిలబడిపోవడం?...” రేగిన నరసమ్మ మరేం గుర్తుకొచ్చేగాని నిష్టూరపడుతూ కళ్లలో నీళ్లు తిప్పుకొంది. పైటతో రెప్పల్ని ఒత్తుకొని పెండివార లేచిన బీరపాదుల్ని తడిమి, దాని లేతతీగల్ని అతిసున్నితంగా ఎత్తి పాకడానికి అనువుగా ఎండుపుల్లల్ని పెట్టి ఆసరా ఇచ్చింది.

సన్నాసమ్మ తన చూపుని నరసమ్మ మీదుగా ముసిలోడి మీదకి తిప్పింది. ముసిలోడు ఒక అరచేతి మీద తలవాల్చి, మరో చేతిని గిన్నెలో వూరేసినట్టు వదిలాడు. అతని కళ్లవెంట జలజలరాలిన కన్నీటి చుక్కలు గెంజిలో కలిసినా చప్పుడు చెయ్యలేదు. సన్నాసమ్మ కంటికా దృశ్యం అందకపోయినా మనసుకేదో చేరి దొలిచింది.

"అయినా... నరసా... ఆడి కూతురెవులే? నీ యింటి ఆడపిల్లే కదా? పెనిమిటి పోయిన పిల్లకి తోడెళ్లినాడు నీ మామ..." సన్నాసమ్మ మాటని నరసమ్మ పూర్తి చెయ్యనివ్వలేదు. వంచిన నడుమెత్తి నిలబడి... "వద్దని నీననలేదమ్మా... ఆల ఆసలు నీనేమి తీసీలేదు. కట్నమంతే కలిగిన కాడకి ఇచ్చినాం. ఆ బగమంతుడు బద్దలైపోయిన బగమంతుడు నుదిటిమీద రాతకి చోటు లేదని దాని బొట్టు చెరిపీసినాడు. బతుకు చెరిపీలేమన్చెప్పి చేరదీసి బడ్డీకొట్టు ఎట్టుకుంటామంటే నాలుగేలో అయిదేలో యిచ్చినాం. ముసిలోడ్ని వుంచినాం. ఒక్కగానొక్క ఆడపిల్ల పెళ్లిచేసి ఆ బరువూ దించుకుంది మా వదిన. ఇల్లరికం అల్లుడూ మగదిక్కు అయినాడు గదా... యింకా సచ్చీదాక సాపలమోత తప్పనట్టు నిన్నటిదాక ముసిలోడ్నీ వుంచుకున్నావ్..."

"వొదినీ అన్నొస్తండు..." సన్నాసమ్మ తిరపతిని చూసి నరసమ్మకు చెప్పింది.

"రానీ... రానీ ఇందల రహస్సిమేటీలేదు. అయినా మీ అన్న ఇనేటి సుకము? ఇనకేటి సుకము? ఈ చెవ్వంట విని ఆ చెవ్వంట వదిలేస్తాడు..." నరసమ్మ అంటుండగ తిరపతి పెరట్లోకి వచ్చాడు. ఆ మాటా విన్నాడు.

"నీకికన తెల్లారిందే?!" అన్నాడు భార్యతో తిరపతి. అతని మాటలో విసుగు తప్ప మరో ధ్వని లేదు.

"తెల్లారదా?... నువ్వయితే మెత్తని సొత్తిబద్దవు... నేనయితే రంపల రాకాసిని... అరుసుకోనుండలేకపోతే తిన్నది ఎలగ జీర్ణమవుతాది?... కాలు మీద రోలు ఏసుకొని కూకుంటే తిన్నదెలగరుగుతాది?..." నరసమ్మకు మళ్లీ అగ్గంటుకుంది. తిరపతి జవాబివ్వలేక తల పట్టుకు గోక్కున్నాడు.

"ఏరు దాకొస్తే కడుపు గుప్‌మందంట. అలాగ యిక్కడికొచ్చీసరికే అన్ని రోగాలున్నా... ముసిలోడికిప్పుడు కళ్లవుపడవు. కట్టలున్నాయి గదా ఆపరేషను చేయించీమని మా వదిన పంపీసింది... ఈ ముసిలోడూ వచ్చీసినాడు..." అంది నరసమ్మ. ముసిలోడికి చెవుడు లేకపోయినా వినాలని గట్టిగానే అంది.

"మాకూ నలుగురు పిల్లలు. ఆడిపిల్లలు కారు. పెళ్లీపేరంటాలు చెయ్యక్కర్లేదు, కాని ఆలకొక దారి చూపించాలా వద్దా? తాతలిచ్చిన ఆస్తిపాస్తులున్నాయా? పిల్లొంకోలు పిన్నమ్మగోరు... బేపొంకాలు పెద్దమ్మగారు ఎవరున్నారు చూస్తారు? పోనీ చదువులయినా చదివిద్దుమంటే అంత సెత్తి లేదు. పెద్దోలిద్దర్నీ పదితోటే ఆపీసి పన్లో పెట్టీసినాం. మిగతా చిన్నోలిద్దర్నయినా అంతదాక పెద్దోలంతదాక చదివించొద్దా?.. ఈడ్చుకురావద్దా?... ఆలుసురు ఎలాగ పోసుకుంటాము?" ఎవర్నో అడుగుతున్నట్లు కాక, తనకి తనే చెప్పుకుంటున్నట్టుగా అంది నరసమ్మ. ఆమె కన్నీటి తడి ఆరిపోయింది.

ఎప్పుడూ వున్న సొదేననో, తనిక వెళ్లాలనో, "అన్నా పన్లోకి ఎల్లలేదురా?" అడిగింది సన్నాసమ్మ.

"జూటు మిల్లు సంగతి తెల్దే? సంవచ్చరానికి ఆరుమాసాలు మూతే. ఏటి బతికేది? ఎలాగ బతికేది? మరింక కంచంల కొండొచ్చి ఏటి పడిపోతాది? తినేసి బతికేస్తాము?" నరసమ్మ జవాబివ్వడంతో తిరపతి ఏమీ మాటాడలేదు.

ముసలి తవిటయ్య తలెత్తి అంతలోనే ఎవరి కళ్లలోకి చూసే ధైర్యం చాలక తలదించుకున్నాడు.

"ఇయ్యాల మాం ముసిలోడ్ని తిట్టినట్టే రేపు మా పిల్లలూ మమ్మల్ని వదిలీరు, తిడతారా? తిట్టిపోస్తారు? గోనితోటివి గొద్దులు... ఆకుతోటివి బెల్లమూ మా అత్తామామ గడించేసినారు అని వచ్చినమ్మ కూతురూ అబ్బేడు వంశానికి తిట్టిపోస్తాది... మాన్తాదా?" అనేసి నరసమ్మ యింట్లోకి వెళ్లిపోయింది.

"వస్తానయ్యా," అని సన్నాసమ్మ వెళ్లాక, తిరపతి యింట్లోకి వెళుతూ తండ్రి దగ్గర ఒక్కక్షణం ఆగాడు.

కొడుకెక్కడ బాధపడతాడోని తవిటయ్య గెంజెత్తు బెట్టుకొని తాగాడు. ఉల్లిపాయ కొరుక్కున్నాడు. మరొక ముద్ద పెట్టి పిండొడింని అపురూపంగా రవ్వల్ని చేసి నాలిక మీద పెట్టుకొని చప్పరించాడు. కొడుకెదురుగా నిల్చున్నాడనుకొని గిన్నె ఖాళీ చేశాడు. చూస్తే కంటికేమీ కనిపించేలేదు. తన చత్వారాన్ని తిట్టుకున్నాడు.

నరసమ్మ ఎంగిలి కంచాన్ని తీసాక కడిగి బోర్లించి, ఆ తర్వాత మామని- ద్వారబంధాలు గుద్దుకుంటాడేమోనని చెయ్యి పట్టి తెచ్చి యింట్లో కూర్చోబెట్టింది. ఎవరో కొత్త కోడలొచ్చిందని తెచ్చి పెట్టిన సలిబిండి ముద్దని ముసలోడి చేతిలో పెట్టింది.

ముసలి తవిటయ్య సలిబిండిని నోట్లో పెట్టుకుంటే నాలిక తియ్యగానే కాదు చురుక్కుమనీ అంది.

నాలుకతో అంగుటికెత్తి తడిమాడు. చిటుకీ చిటుకీ మనిపిస్తున్నవి చీమలని గ్రహించాడు. ఉయ్యబోయి... చిన్నప్పటి ఎప్పటి అమ్మమాటో గుర్తొచ్చి, 'సీమలు తింటే కళ్లవుపడతాయిరా,' తలచుకొని- చేదుదైనా మందైతే మింగినట్టు మింగాడు. అగ్గి మింగినట్టు అనిపించింది.

చీమలున్నాయి దులపుకొని తిన్నమన్న నరసమ్మ మాట ఆయనకు వినిపించలేదు. అలాగే గోడకు చేరగిలబడ్డాడు తవిటయ్య. చిన్న మబ్బు పట్టింది.

సూరీడు కొద్దీగ నెత్తి దిగీసరికి-

కారుమబ్బు గాలికి విడిపోయినట్టు కునుకు మబ్బు గోలకి తేలిపోయింది. తవిటయ్య కళ్లకు కనిపించనంత స్పష్టంగా చెవులకు వినిపిస్తున్నాయి.

"ఊరుదుక్కు చూసి ఉడుత గుడ్లు పెట్టిందట... నీ మెత్తనితనం చూసే నీయప్ప ఇలాగ చేసింది. కళ్లవు పించినన్నాళ్లూ బడ్డీ దిగనిచ్చింది కాదు, ఇవాళ కళ్లవు పించకపోయీసరికి మనమవుపించినాం. తోసింది. ఇప్పటికే అప్పులపుప్పయిపోయినాం. అప్పులోడికి ఆతులు పరమేశ్వరుడికి సేతులిచ్చీసి నిలబడిపోనాం. మరి నీకేటి చెయ్యడానికుందో అదే చెయ్యి..."

నరసమ్మ మాటకి తిరపతి ఊ అనలేదు. ఆ అనలేదు.

కొద్దిసేపాగి నరసమ్మ అంది.

"నువ్వు ఉఙుగులూ అనకపోతే... జుఙుగులూ అనకపోతే ఏటనుకుండీది? అందిన కాడల్లా అప్పులు చేస్సినాను. నాకెక్కడ దమ్మిడీ పుట్టదు. అప్పడలగే మా అయ్యని తెచ్చేస్తనన్నాను, బడ్డీ కొట్టెట్టెస్తన్నామనీసరికి- నమ్మి నానబోసీసరికి కుమ్మి కుడుములెట్టీడమయిపోయింది. 'వొదినా... నీదొకిల్లు... నాదొకిల్లా? ఏ యింటి నుండి వచ్చినానో ఆ యిల్లు మరిసిపోతానా?' అనీసి- మీ యప్ప- మా వదిని- నిచ్చిన లేకుండా అట్టుగెక్కించీసింది. బుల్లారిబుచ్చిని పొంగిపోయి బూరయిపోన్ను."

జరగకూడనిది జరిగినట్టు నరసమ్మ ఎక్క లాక్కోవడం చూసి, "ఇప్పుడేటయిందే?" తిరపతి విసుక్కున్నాడు.

"పిడుగు పడినా కూకున్నకాడి నుండి లెగవు. ఇంకేటవాలో? ఏమి చెప్పలేవా? మీ యప్పింటికి దిగబెట్టీలేవా? ముసిలోడు కష్టం తిన్నోది కళ్లాపరేషనుకి పెట్టలేదా? మనమేనికి పెడతాము? అయినా వుంటే పెట్టేద్దుము. యింట్లో తల్లి నలుగురం పనిలో కెళ్తేనే నాలుగేళ్లూ నోట్లోకి పోతన్నాయి. ఇన్నాల్లాటి రోజులా? ఒక్కడి రెక్కల కష్టం కింద బతికీ రోజులు పోనాయి...'

నరసమ్మ అంటూనే వుంది. మాటలే వూపిరౌదుల్తోంది. తిరపతి లేచి బయటకు వీధిలోకి వెళ్లిపోయాడు.

నరసమ్మ మొగుడ్ని తిట్టింది. అదే వూపు మీద బడిలోంచి వచ్చిన పిల్లలు పుస్తకాలూ ఫీజులంటే అంతెత్తు లేచి తిట్టిపోసింది.

పొయ్యిలోని అగ్గి దూకుమీదుండి నివురుగప్పి వున్నా- గాలి తగిలి రేగి రాజుకున్నట్టు ఆ యిల్లు రాజుకుంటూనే వుంది.

ఆ రాత్రి నిద్రపట్టని తవిటయ్యకు- కళ్లకు ఖర్చూ- వేరే తమలో మనిషిని బడ్డీలో పెడితే నెలసరి ఆదాయం పోయి ఆ ఖర్చూ లెక్కలు గట్టి- ఆపరేషనుకు అప్పు పుట్టక- మళ్లీ మొదటికొచ్చి అప్పగారింటికి తిరిగి దిగబెడతానని తిరపతి మాటివ్వడం- చెవులు వద్దన్నా మోసుకొచ్చాయి.

మర్నాడు పొద్దున లేసన్తానే, "నాను బయలెల్తాను," అన్నాడు తవిటయ్య. తిరపతికి ముందు బోధపడలేదు. నరసమ్మకు అర్థమయినా ఆగింది. "ఎక్కడికి తాతా?" అని అడిగారు చిన్న మనుమలిద్దరూ.

"పిల్లొక్కదాయి. వదిలేసి వచ్చేన్ను. ఎలాగుందో... ఏటో ఎద్దో...? నానెల్తె ఒక రవ్వ సాయం..." తవిటయ్య కూతురింటికి వెళ్తున్న విషయం చెప్పాడు. అల్లుడూ కూతురంటే కొత్తగా పెళ్లయినోళ్లని, వాళ్లనేటి నమ్మీదని సంజాయిషీ ఇచ్చాడు.

"దిగబెట్టీమంటాడు. అనడా? కొడుకేటి చూసినాడు. గతిలేని కొడుకింట్ల ఏలుంటాడు? కూతిరింట్ల కణికలు కాల్చీసి పెడతారు. పెద్దోడివయితే తర్వాత దండమెట్టొచ్చునుగాని, మరి నా నోరు తిన్నగరాదు..." నరసమ్మ ఏదో చెయ్యి జారిపోయినట్టు, చేతికొచ్చినా పనికిరానట్టూ ఉక్రోషం పట్టకుండా వుంది.

తవిటయ్య ఏదో తప్పు చేసినట్టు, తన కొడుకు కుటుంబానికి తీరని అన్యాయం చేసినట్టు, దిద్దుకోలేని తప్పు జరిగినట్టు తలదించుకొన్నాడు.

కొద్దిసేపటికి తేరుకొని, "నానెళ్తాను మరి, పిల్లలు జాకర్త," అని గుమ్మం దిగుతున్న తవిటయ్యను ఆగమని, "చార్జీలకు డబ్బులియ్యి," అని భర్తను కేకలేసింది నరసమ్మ.

తిరపతి జేబులన్నీ వెతికి ముప్పై రూపాయిలు తండ్రి చేతిలో పెట్టాడు. సరిపోవన్చెప్పి నరసమ్మ తన గైనం తెరిచి పదహారు మడతలతో వున్న ఇరవై రూపాయిల నోటు విప్పి మామచేతిలో పెట్టింది. తవిటయ్య ఆ డబ్బుల్ని తిరిగి మనమల చేతిలో పెట్టబోతే వారు అందుకోకుండా ఆమడ దూరం పరిగెత్తారు.

మందులకో, మాకులకో అవుతాయని, వుండ నియ్యమని నరసమ్మ కేకలేసింది. లేక దరిద్రంగాని వుంటే పెట్టడానికేం రోగమంది. పదేళ్ల ఆఖరి చిన్న కొడుకుని తోడిచ్చి పంపింది. స్కూలుంది గనుక వాణ్ని వెంటనే పంపించమని హెచ్చరించింది.

కూతురింట కాలు మోపేసరికి-

"వచ్చినావా? మంచిపని చేసినావు. ఇవతల ఓడల వర్తకం పోతుంటే నువ్వెళ్లి అక్కడెలా గుంటా వులే...?!" కూతురుదే ఆ మాట.

"యిక్కడడెలాగున్నారోననీసీ..." తవిటయ్య కూడబలుక్కున్నాడు.

"యిక్కడ సచ్చినాం. తలకొరివి పెట్టడానికి వచ్చీసినావు..." కూతురు అమ్మాయమ్మ మాటతో తవిటయ్యకు నోరు పడినోయినట్టు మాటరాలేదు. కూర్చుండిపోయాడు వీధిపావంచాల మీద.

"ఏం రెండ్రోజులు వుండలేకపోయావా?" మళ్లీ అడిగింది అమ్మాయమ్మ. 'అమ్మెంత వుండమన్నా తాతయ్య వుండలేద'ని సాక్ష్యం చెప్పాడు తిరపతి చిన్న కొడుకు.

"అవును మరి యిక్కడయితే అన్నీ సాగుతాయి, కొడుకింట్ల ఏలుంటాడు? పూర్వజల్మల అచ్చున్నాను. ఇప్పుడు పెట్టినా?" అమ్మాయమ్మ ఇంట్లోకి నడిచింది. కాదు, నడవబోయింది. వీల్లేకపోయింది. ఉన్న ఒక్క గది తలుపులూ మూసుకుపోయాయి లోపల అల్లుడూ కూతురున్నారు. అరుగు మీద నిలబడలేక... నీరసానికి తూలబోయి తప్పదన్నట్లు వీధి గుమ్మంలోని బడ్డీ ఎక్కి కూర్చుంది.

తవిటయ్య వాతావరణం గ్రహించి మనవడ్ని తిరిగి బస్సుకి పంపించి, తను మాత్రం వెళ్లి బడ్డీ వార కూర్చున్నాడు.

పొద్దు గూకుతున్న వేళ. ఇంటి గది తలుపులు తెరవడం కోసమే ఎదురుచూస్తున్న అమ్మాయమ్మ మాటిమాటికి బడ్డీ దిగి ఇంట్లోకి చూస్తోంది. అలా చాలా సార్లు చూసి అలసిపోయాక, అంతకన్నా అలసిపోతూ ఆవలింతలు తీస్తూ అల్లుడు క్రిష్ణ గది గుమ్మం దిగి వచ్చాడు. బడ్డీలోని గోల్డుఫ్లాక్ పాకెట్లు రెండు పట్టుకొని వెనుదిరగబోతే అమ్మాయమ్మ 'బాబూ,' అంది అతగాడు ఆగాడు.

నడుం సలుపూ, వంటా వుండడం వల్ల అల్లుడ్ని బడ్డీలో వుండమని అమ్మాయమ్మ అడగబోతే తలనొప్పిగా వుందని వెళ్లి తలుపేసుకున్నాడు.

అమ్మాయమ్మ - కూతురు కాపురాన్ని తలచుకొని ముచ్చటపడలేదు. ఆరు మాసాలయినా అలాగే వున్న వాళ్లని చూస్తే- బతుకు తాలుకా బాదరబందీ లేక పోవడం ఆమెను మరీ బాధపెట్టింది. ఆ బాధ ఓపిక నివ్వని వంటి బాధతో కలిసి కోపంగా మారింది. పక్కనే వున్న తండ్రిని తనని కన్నందుకు తిట్టిపోసింది.

ఆ తర్వాత వేళ వున్నా- బేరం వున్నా- ఆ రాత్రి బడ్డీని మూసేసి వచ్చి వంటచేసి నిండు కంచాల్ని గది లోకి పంపి ఎంగిలి కంచాల్ని అందుకుంది. తండ్రికి కొంత పెట్టి, ఆకలికి తనుకొంత తిని గుమ్మంమీదే చేర గిలబడింది. ముసలోడు బడ్డీబల్ల మీదెళ్లి పడుకున్నాడు.

అమ్మాయమ్మకు తెలివొచ్చేసరికి బారెడు పొద్దెక్కింది.

అదికాదు ఆమెను ఆశ్చర్యపరిచింది. అల్లుడూ కూతురూ ఎక్కడికో పయనమవుతున్నారని బోధపడింది. ఆపలేకపోయింది. వాళ్లు వెళ్లాకచూస్తే బడ్డీలోని డబ్బులు చిల్లరతో కలిపి చెక్కేశాయి. నిట్టూర్చింది. రెండ్రోజుల్లో తిరిగొచ్చిన అల్లుడ్నీ కూతుర్నీ గట్టిగానే హెచ్చరించింది.

అల్లుడు క్రిష్ణ బడ్డీ ఎక్కాడు. బాధ్యత పంచు కున్నాడు. అమ్మాయమ్మ మనసు కుదటపడింది.

ముసలి తవిటయ్య నెత్తి మీద మూటయ్యాడు. ఆ భారం రోజురోజుకీ పెరిగేదే తప్ప తరిగేదిలా అగు పించలేదు అమ్మాయమ్మకి. అలా అనిపించడానికి అగుపించడానికి అల్లుడూ అదే మాటన్నాడు. ఇరుగూ పొరుగూ అదే అన్నారు.

అల్లుడ్ని తనింటికి తెచ్చుకుంటే ఆరుమాసాలు తిరక్కుండానే- అంతా అన్నారు గదా, "నువ్వే అల్లుడి దగ్గరుంటాన్నావు. చాలదు నీ పీకకి ఒక ముసిలోడు లంకి?" అమ్మాయమ్మకి 'యిది తనిల్లు కదా' అని అయోమయపడినా- 'అది నిజమే'ననీ అనుకుంది. అలాటిది ఆ కొడుకు రెండ్రోజుల్లో తిప్పి పంపీసినాడని, ముసిలోడు తానే వచ్చీసినట్టు కప్పిపుచ్చుతున్నాడని వూహించి, అదే విషయం ముసలోణ్ని అడిగింది.

లేదన్నట్టు అడ్డంగా తలూపాడు తవిటయ్య. ఎన్ని దఫాలడిగినా ఒకే మాట. మరో మాట లేదు. దాంతో తిట్లూ పడేవాడు.

"కుంబానికి రా..." అమ్మాయమ్మదే కాదు దాని కడుపున పుట్టిన కూతురిదీ భోజనానికి పిల్చినప్పుడు అదే సంబోధన. 'ఈ కళ్లుకొచ్చిన చత్వారం చెవులకొస్తే బాగుణ్ణు,' అనుకొని అదే మాట పైకన్నాడు.

''ఇప్పుడికే చస్తన్నాము. మమ్మల్నిలగయినా బతకనివ్వవా?'' అని అమ్మాయమ్మ తిట్టి పోసింది. కొడుకు దగ్గరకే పొమ్మంది.

తవిటయ్య తలయినా ఆడించలేదు.

వానకాడ వరదలాగా పండగొచ్చింది. అల్లుడూ కూతురూ వూరెళ్లాక, యింట్లో అమ్మాయమ్మ తండ్రితో మిగిలింది. పండుగన్చెప్పి, అలాపింటి రోజు వొట్టిరోజుల్లాగ ఎలాగ ముసిలోడ్ని వుంచడమని వేట మాంసం ఒక వోటా తెచ్చి వండింది. గారెలు చేసి పెట్టింది. 'అన్నా ఆడినా ఆడికెవులు? నీనున్నంత వరకే గదా... ఇదమ్మా పలానమ్మ కన్నతండ్రి నిలగ చూసింది అని ఈ జనమే అనేస్తా'రనీసి- తిన్నంత వడ్డించింది.

తవిటయ్య నోరుకట్టుకోలేక గారెలూ మాంసమూ తిన్నాడు.

పొద్దుబోయిసరికి ముసిలోడు కడుపు గుప్మంది. విరోచనాలు మొదలయ్యాయి. కళ్లవుపడవనీసి ఆడదాయి అయినా అమ్మాయమ్మ గోర్జికి తీసికెళ్లింది. తిప్పలేక పెరట్లో కూర్చోబెట్టింది. ఆ మర్నాటికి లేవలేక మంచం మీదే విరోచనాలయినాయి. అలాటోడువు ఏల తినాలని తండ్రిని తిట్టిపోస్తూనే, ముందుగా కానుకోలేక పోయి తన చేతుల్తో పెట్టినందుకు తనని తనే తిట్టుకుంది. ఆ సాయంత్రానికి అమ్మాయమ్మ అల్లుడూ కూతురూ వచ్చారు. ఇంట్లోని పరిస్థితి చూసి, 'ఏటి తినేసినావు? ఏదికది తినేస్తే నీకిందెవుడు చెయ్యలేడు. ఇలాగ చస్తే పలానోలు సరీగ చూడలేదని మాకెంత అప్రతిష్ట? ఎంత నింద? చింత సచ్చినా పుల్ల సావలేదు. ఇంత వయసొచ్చిన నాలుక రుచి చూసుకుంటే ఏట వుతా'దని ఇద్దరూ ముసలోడ్ని తిట్టారు. అమ్మాయమ్మని క్రిష్ణ వదల్లేదు.

''ఆడికి బుద్ధిలేదు.... నీకుండొద్దా? ఇంట్లో వంట చెయ్యడానికి అన్ని నొప్పులూ వచ్చేస్తాయి. ఇప్పుడే నొప్పులు లేవు... అయినా ఇలాగ ముసిలోడ్ని చంపిద్దమనే?!''

అమ్మాయమ్మ కర్ర గట్టీసింది అల్లుడు మాటకి. కూతురు కూడా వంతపాడి ఒకటయ్యాసరికి ఆమె నోరూ పడిపోయినట్టు మూగదయిపోయింది.

''నీకేవున్నాది పేమ... కారిపోతుంది. అయ్యనీసి ఈ ముసలోడికి మాంసమెట్టిస్తే అరాయించుకోవద్దా? పండో పలమో ఇస్తావుగాని... అయిన ఏటివ్వడానికి నీకు బూమి బుడ్డిగుల్లయిపోయిందే?!...'' అన్చెప్పి ఇరుగూ పొరుగూ అమ్మాయమ్మనే దుమ్మెత్తిపోశారు.

తవిటయ్య తనదే తప్పని చెప్పాలనుకున్నాడు. తాగినవి దమ్మిడీ కల్లు యిల్లల్లా వూతులే అయిపోయిందని విడమర్చాలనుకున్నాడు. వంటి నీరసం నోరు నొక్కింది. మాటరాలేదు. గాలిపోయింది. మొత్తానికి మూడో రోజుకి లేచి కూర్చున్నాడు. నాటు వైద్యంతోనే తేరుకున్నాడు.

అమ్మాయమ్మ తేరుకోలేకపోవడాన్ని తవిటయ్య గ్రహించాడు. బతుకు ముళ్లదారయిపోయిందని కూతురింటికి... కూతురు కాలికి సీలయివుందామని వచ్చాడు. ఆ సీలలకి కూతురు కాళ్లు పుళ్లయిపోయి నడవలేని పశువులా మిగిలిపోయిందనీ అనుకున్నాడు. అనుకున్నాక యింక అక్కడ ఆ యింట వుండకూడదని తేల్చుకున్నాడు.

వారం తిరిగి, వంటికి ఊతమొచ్చాక మిత్తనోరి వూరెల్తున్నాని తవిటయ్య ఇల్లు బయలెల్లాడు. ఎవరూ అడ్డు చెప్పలేదు.

నిజంగానే మిత్తనోరి వూరెల్లడం, ఆపక్కూరిలోనే వుచిత నేత్ర శిబిరం పెడితే వెళ్లి కళ్లు చూపించుకున్నాడు. అక్కడి డాక్టర్లు కళ్లాపరేషను అవసరమని చెప్పి ఉచితంగానే చేశారు. పైసో పరకో పడినా, పని సాయానికైనా మిత్తనోరి పిల్లలు నిలబడ్డారు. మొత్తానికి రెండు వారాలకి చూపొచ్చింది. మరో రెండు వారాలకి తిరిగి కూతురింట చేరాడు.

అమ్మాయమ్మ తండ్రిని చూసి ఉబ్బితబ్బిబ్బైపోయింది. భగవంతుడు ప్రత్యక్షమై గుడ్డి తండ్రికి కళ్లిచ్చినట్టు గొప్ప సందడి పడిపోయింది. ఆమె అల్లుడూ కూతురూ కూడా చాలా సంతోషించారు. ఇరుగూ పొరుగూ ఆనందించారు.

మనుమరాలి కడుపు పండిందని, ముని మనవడు కడుపులో పడ్డ వేళావిశేషమని చాలామంది క్రిష్ణనీ అతనీ పెళ్లాన్నీ మెచ్చుకున్నారు. పుట్టే బిడ్డకోసం కలలూ గన్నారు. అవి తీర్చుకోవడం కోసం క్రిష్ణ ఏరియా మీదకి పోయి సరుకులు కొనడం తెచ్చి అమ్మడం చేపట్టాడు. మళ్లీ ముసలోణ్ని బడ్డీ ఎక్కించారు.

తవిటయ్య బడ్డీ మీదుండగా మిట్టమధ్యాహ్నం వేళ అతగాని కొడుకు తిరపతి పరుగులాంటి నడకతో వచ్చాడు. అతనికి వేగానికి కంగారుపడ్డ తవిటయ్య ''ఏమిరయ్యా ఏటయ్యిందిరా, అంతా బాగేనేటి?'' బడ్డీ దిగి కొడుక్కెదురుగా వెళ్లి నిల్చున్నాడు. తిరపతి ఎప్పుడూ పుట్టి బుద్దెరిగింది మొదలు ఇంతదాక చూడని వింతలాగ తండ్రి కళ్లలోకి చూశాడు.

''ఏట్రా...? రెట్టించాడు కొడుకు అయోమయానికి ఆశ్చర్యానికి విస్తుపోతూ తవిటయ్య.

''నాయినా... అయ్యా...'' అని మాత్రమే అన్నాడు, అనగలిగాడు తిరపతి. తండ్రి కళ్లగోళాల్ని తీసి ముద్దెట్టుకుందామనిపించింది.

తమ్ముడు తిరపతి ఆతృత చూసిన అమ్మాయమ్మ గ్రహించాల్సిందేదో గ్రహించినట్టే వుంది. ఇంకా అబ్బురం చాలించని తమ్ముణ్ని రెక్క పట్టుకులాగి- ''ఇన్నాళ్లికి... అబ్బో... చేన్నాళ్లకి నీకు అయ్య గుర్తొచ్చిసినాడురా?'' అంది వెక్కిరింత పట్టలేని కోపంతో.

''బాగులేదన్నారు ఎలాగున్నావురాయ్యా...'' తిరపతి తన అప్ప అమ్మాయమ్మని పట్టించుకోకుండా అయ్యనే అడిగాడు. ''ఏటి బాగులేదు? కళ్లా...? కడుపా...?'' అమ్మాయమ్మే ఆగలేకపోయి అన్నమాటనే మళ్లీ అంది.

''కళ్లు బాగయితే నీకు సేన...'' మళ్లీ అమ్మాయమ్మే పొడిచింది. .

''గుడ్డోడుకి ఏటి కావాల? కళ్లే!'' శాంతంగానే అన్నాడు తిరపతి.

''ఆడు కాదు నువ్వు గుడ్డోడివి. అందుకే యిన్నాళ్లు నీకు తండ్రగుపించలేదా? మరేటి? ఆడికి కళ్లు రాకపోతే నువ్వు తలకొరివి పెట్టడానికయినా వచ్చుందువా?'' రాకపోదువనే- తగువుకి దిగుతున్నట్టే ఎత్తుకుంది అమ్మాయమ్మ.

''అవునే... నేనూ మీ వదినీ అందరం గుడ్డోలి మయిపోయామే అప్పా, నిజం చెప్పినావు, గుడ్డోడినయే ఆణ్ని నీకొదిలినాను. నువ్వు పసుపు కుంకాలు పోయి మూల చేరిపోతే- నా యింటి నుండి తండ్రిని పంపి పాతికేళ్లయి వదులుకున్నాను. ఇకను వదులుకోను. నువ్వన్న తరువాతయినా నా కళ్లు తెరాలిగదా? పొరలు ఈడాలి గదా?'' అని అప్పతో ముడి ముక్క మాట్లాడి ''అయ్యా నువ్వు బయల్దేర్రా,'' తండ్రి చేతిని పట్టుకున్నాడు తిరపతి.

అప్పుడే క్రిష్ణ ఏరియా మీద నుండి వచ్చాడు. ''అత్తా నువ్వాగు,'' అని అమ్మాయమ్మని వెనక్కి తోశాడు. అతగాని భార్య మేనమామ బుగ్రసెక్కాలు చేసి తిడుతుంటే కేకేసి ఆగమన్నాడు.

''అలికి ముగ్గేస్తే కోడి గొద్దేసిందని... ఇదేటండిది? అతగాడు మీకు తండ్రే కావచ్చు. ఆవిడకి తండ్రిగాడా? ఎక్కడుండేటయింది?... అయినా అతగాడి కింద పత్రాకులన్నీ పడింది మేము. మీరొచ్చిప్పుడు కోడిపిల్లని గెద్ద తన్నుకుపోయినట్టు పోతామంటే ఎలాగండీ...'' క్రిష్ణ గౌరవంగా శాంతంగా కప్పిపుచ్చే ధోరణిలో మాట్లాడుతున్నానని అనుకున్నా- అందుకు విరుద్ధంగా మనసులోని మాటని గొంతు దాచిపెట్టలేదు.

అందుకే తిరపతికి ఎక్కడో కాలింది. కాలిన మనిషి ఓర్చుకోలేనట్టు ఓర్చుకోలేకపోయినాడు.

''కుప్ప కాలిపోతుంటే నెయ్యిలేరుకున్న సజ్జుగ తయారయినావురా నాయప్పగారల్లుడా... శ్రీక్రిష్ణ భగవానుడా? మాయొద్దు. మావి అంతంత బతుకులు. మా బతుకు బాదకీ బాగుకీ సాయంగున్న మనిషి కోసం మేము కొట్టుకు చస్తన్నాం. మద్దిన నువ్వొచ్చి నెయ్యి లేరుకోడం ఏమీ బాగోలేదు...''

తిరపతిని పూర్తిగా మాట్లాడనివ్వకుండా అతని మేనగోడలు, ''నా మొగుడ్ని అండానికి నువ్వెవుడివి. అలాటి మాటలాడితే నాలిక సీలికలయిపోదా,'' ఇంకా ఎత్తుకొనేది. కాని ఆమె పెనిమిటి వెనక్కి లాగి ఒక్క కసురు కసిరాడు.

''ఎవులెన్ని రయిపోయాలూ పరాకులూ పడ్డారో నీనెరుగుదును. మీరెట్టిందీ లేదు. ఇందల నేనెట్టిందీ లేదు... పిల్లి కళ్లు మూసుకొని పాలు తాగితే లోకానికి చీకటే?!... అసిద్దంలోకి రాయిసరొద్దు... అందరి మీదకి తుళ్లుతాది...'' అన్నాడు తిరపతి. కాని మిత్తనోరి ఇంటి దగ్గర నుండి తనకి తండ్రి రాయించిన ఉత్తరం గురించి చెప్పలేదు.

తవిటయ్య తలవంచేసిన మేకలాగున్నాడు. ఎవరెటు బలంగా లాగితే అటు వచ్చి పడినట్టున్నాడే గాని మరొకలాగలేడు.

అప్పటికే బడ్డీ చుట్టూ జనం చేరిపోయారు.

క్రిష్ణ ఏదో అనబోతే... ''నీకిందల సంబందం లేదు, కలిగించుకోవద్దు. మర్యాద నిలుపుకోండి... ఇది మా అప్పాతమ్ముళ్ల గొడవ. మా యయ్యని గురించిన పేచీ. మీకిందలేట్లేదు...'' తెంపేసినాడు తిరపతి. నరసమ్మే ఆ మాట వూరు బయల్దేరేముందు చెప్పింది. ముడిముక్క కాడికి వచ్చీసరికి మొగబిడితనమొద్దని మరిమరి చెప్పి పంపింది. అది కొంతవరకూ తిరపతి మీద పనిచేసినట్టుగుంది.

తనకు గౌరవం దక్కదనో... నలుగుర్లో హుందాగుందామనో క్రిష్ణ మంత్రం పడినట్టు టక్కున నోరు మూస్నాడు.

''ముసిలోడా నీకెక్కడ నచ్చితె అక్కడుండు...'' అన్నారెవరో పెద్దాయన.

"ఆలిద్దరూ రొండు కళ్లు నాకు... ఏదో ఒక్కన్ను పొడుసుకోమంతే ఏ కన్నని పొడుసుకుండీది...?" అని ఆగి దీర్ఘంగా శ్వాసవిడిచి... "నాకు కళ్లు రాడం కాదుగాని కలియుగం అంతమయిపోయినట్టుంది..." అని మట్టి మీద కూర్చుండిపోయాడు తవిటయ్య.

అందరూ ఒకరికొకరూ గుడగుడలాడి గొలుక్కుం టున్నారు.

"బాబూ అదా నీ యింటి ఆడపిల్ల. పైదాయి కాదు. ఆడా నీకు తండ్రి... లోకరివాజు ప్రకారం కొడుకు దగ్గరే వుండాలి తండ్రయినా... మరి ముండమోసిన ఆడ కూతురు దగ్గర తండ్రి నొగ్గీడమే సబబు కాకపోయినా నీ పేరుకి నీకూ గవురవం..." ఇందాకటి పెద్దాయన తీర్పివ్వబోతే మరో పెద్దాయన కలుగజేసుకొన్నాడు.

"నిజమేనండి, కాని ఆ యమ్మకి ఒక్కొగానొక్క కూతురు. దాని పెళ్లి అయిపోయింది. మంచోడు అల్లుడున్నాడు. పాతికేలయిన ముసిలోడున్నాడు గదా... ఇకన ఆడి కొడుకుతో ఆణ్ణి పోనిస్తే అదే న్యాయం... ధర్మం... ఏమమ్మా అమ్మాయమ్మా మామందరం కాదు, నువ్వే చెప్పు, అదే తీర్పు. లోకం మెచ్చాల. మయిమీద మాటే మిగిలిపోతాది."

ఆ మాటలు విన్నాక అమ్మాయమ్మ ఔననిగాని కాదనిగాని అనలేకపోయింది. తండ్రిని చూసింది. అత గాడు బుర్ర దించీసున్నాడు. చెప్పినతని ఆఖరి మాటలు చెవిలో గింగురుమంటున్నాయి. ఆమె కళ్లని అలానే తిప్పి అల్లుడ్ని చూసింది. అల్లుడు ఏం చెప్పే- సైగ చేసే వీలు లేకపోయినట్టే వుంది. తెరచాపలా రెప్పలు ఎత్తీ దించుతున్నాడు.

"అయ్యా..." అని అమ్మాయమ్మ పిలిచేసరికి తవిటయ్య లేచి నిలుచున్నాడు. అందరూ ఆసక్తిగా చూస్తున్నారు.

"తమ్ముడితోటి ఎళ్లు... అయ్యా ఎల్లరా, ఆడికింకా నలుగురు పిల్లలున్నారు. అల్లా బాబు చెప్పినట్టు నా కూతురు పెళ్లి అయిపోయింది. పురుడూ పున్నెము నీను చూస్తానుగానా?!... నాకింకేటి కావాల? ఏటి కూడెట్టు కోవాల?" అని తండ్రి చేతిని తమ్ముడి చేతిలో వుంచింది.

ఎవ్వరూ ఏమి మాట్లాడలేదు. అల్లుడు క్రిష్ణకు ఆ చప్పుడులేనితనం మాట్లాడ్డానికి సందివ్వకుండా చేసింది.

తిరపతికి ఏ మూలో తండ్రిని అప్ప దగ్గరే విదిలేసి పోదామనిపించింది. పెళ్లాం మాటలు గుర్తుకొచ్చి, దాని కేదో ఒకలాగ సర్ది చెప్పొచ్చులే అనీ అనుకున్నాడు. అంతలో అంతా చప్పట్లు చరిచినట్లు, "సెబాస్... అదీ మాట," అన్నారు. అనుకున్నారు. ఆ మాటలే ఆడు కున్నారు. ఆ మాటలన్నీ ముసిలోడ్ని తిరపతి వెంట సన్నద్ధం చేసి నడిపించాయి.

ఇంటికొచ్చిన మొగుడ్నీ మామనీ చూసి నరసమ్మ ఆనందానికి అంతే లేకుండాపోయింది. పరమాన్నం వండి దేవుడు ముందు పెట్టింది. ముందుగా మామకి పెట్టింది. ఆ తర్వాత మగనికి పెట్టింది. పిల్లలకున్నూ.

ఆ రాత్రి- నిద్రకు పక్కలేస్తూ వదినమ్మ బాగోగు లడిగింది నరసమ్మ. 'అల్లుడు క్రిష్ణనీ ఆడి పెళ్లాన్ని పిలుపు చెయ్యవలసింద'నీ అంది. 'పిల్లని బాగా చూసు కుంటాడా?' అనీ అడిగింది. 'సమాధానం రాకుండా చక్కగ చూసుకుంటే అదే సేన'నీ అంది. 'మీ యప్పని రొన్నాలు రమ్మన లేకపోనావా?' అనీ అంది. 'మర్యాద తెలీని మగమనిషితో ఏటి బతికీద'ని తిరపతిని రొండు తిట్లు తిట్టింది.

ఆఖర్న నరసమ్మ ఆగి ఆలోచనగా ఒక మాట అంది.

"మనిషి బతుకు మర్రిసెట్టులాగయిపోయింది. ఏలెంత నేలకి తన్నినా బరువు కాయడానికి బతుకు మొయ్యడానికి ఊడలు దించుతాది. ఊతమవుతాది. ఒక్కడి కష్టంతోటి కుటమామూ గడిసీ కాలంసరి... మొల్తాడు కట్టినోల దగ్గన్నుంచి మూలన కూకున్న ముసిలోలిదాక- మొయ్యక తప్పదు. రొట్టి ముక్కేసి కాట్లాడించినట్టు ఆ బగవంతుడు మనల్ని కాట్లాడిస్త న్నాడు. యిదంతా లేక దరిద్రమే. వుంటే ముసిలోడు ఎక్కడుంటేవి?..."

ఆ మాట తవిటయ్య గుండె బరువును తేలిక చేసింది. అలసిన కళ్లు మూతలుపడ్డాయి. రెప్పలిప్పేసరికి చీకటి పోయి వెలుగొచ్చింది. ఆ వెలుగు వీధి వాకిట ఎండవల్లొచ్చింది. ఆ ఎండతో పాటు పాతబడ్డీ కొట్టొ చ్చింది. మామిడి తొరణాలొచ్చాయి. పసుపు కుంకాల బొట్లు వచ్చాయి. యింకా బడ్డీలోకి వెలితి వెలితిగానైనా సామాన్లొచ్చాయి. అన్నీ వచ్చినాక నరసమ్మ మెడలో బంగారం తాడు స్థానంలో పసుపుగొమ్ముతో కట్టి పేనిన దారం వచ్చింది. అంతకుమించిన వెలుతురొచ్చింది ఆమె ముఖంలో... కదలికలో...

ఎన్నడో కన్న కల. ఎప్పటికీ మిగిలిపోయిన కల. ఎప్పటికప్పుడు చేజారిపోయిన కల. నరసమ్మ కన్న కల. తిరపతయ్యకూ అంటిన కల. ఇంటిల్లిపాదికీ వచ్చిన కల.

ఇప్పుడు కల కాదు, తవిటయ్య బడ్డీలో... తమ యింటి ముందు బడ్డీలో తమదైన బడ్డీలో కూర్చున్నాడు.

అందుకే తొలి మొక్కుబడిగా ఆ రాత్రికే త్రినాథ స్వామి మేళా, ప్రసాదం ఇంటింటికి పంచింది నరసమ్మ. బడ్డీ కొట్టు గురించి చెప్పింది. ముందలీదే కాదు పెరడీదీ వదలకుండా చెప్పింది

ఆ రాత్రి నరసమ్మకు నిద్ర రానట్టుగానే వుంది. బడ్డీలోకి ఏయే సామాన్లు కావాలో, అవి ఎక్కడ చవగ్గా దొరుకుతాయో మామతో మాటలాడింది. మగనితో అవి ఎలా తీసుకురావాలో చెప్పింది. పెద్ద పిల్లలిద్దరూ పని చేసేచోట చేసుకు రావాల్సిన పనులు పురమాయించింది.

ఆ తర్వాత అందరూ నిద్రపోయినా నరసమ్మ మాత్రం ఏ అప్పు ఎప్పుడు తీరుతుందో లెక్కలు వేసింది. అసలెంతో వడ్డీ ఎంతో అన్నీ తల్చుకొని భయపడింది. బడ్డీని అభయహస్తంగా భావించింది. కొద్దిగా పూటెక్కితే చిన్న వాళ్లిద్దరినీ కాలేజీ చదువులూ చదివించాలనుకుంది.

చిన్నచిన్న చదువులు ఈ కాలం పనికి రావంది. అదే విషయం భర్త నడిగింది. తిరపతి వింటున్నట్టు వూకొడుతున్నాడేగాని నిద్రలోకి జారుకున్నాడు. అందుకే నరసమ్మ అన్నా అనకపోయినా ఊ కొడుతున్నాడు. అది గ్రహించిన నరసమ్మ నెమ్మదిగానైనా తిట్టింది. ఆలోచనలో పడింది. 'కోడిగుడ్డు వారిస్తే సట్టిడు' అనుకొంది. రేపటి మీద ఆశలతో రోజుల్ని కొలిచింది.

జీతాల్లేవని జూటు మిల్లుకు వెళ్లడం మానుకో వద్దని చెప్పింది నరసమ్మ. ఇంతకాలం చేసి ఇప్పుడు వదిలీడం మంచిదికాదంది. 'నలుగురితోటి నారాయణ, కులంతోటి గోవింద,' అంది. ఆమె చెప్పిన చాలా సేపటికి తిరపతి నిద్దట్లో ఊ కొట్టాడు. అక్కడికి నాల్రోజులు తిరిగాయి.

మేనకోడలికి నెలలు కదా పిండివంటలు పట్టుకు వెళ్దామనుకుంది నరసమ్మ. అలాగ అమ్మాయమ్మోదిననీ చూసి రావచ్చుననుకుంది. 'ముసిలోడు వచ్చీసిన తరువాత ఎలాగుందో ఏటో,' అనీ అనుకుంది. బడ్డీ కొట్టు జెంజాటంలో పడి రేపుమాపు అవుతోంది. 'ఇంక రేపు మనవడో మనవరాలో పుడుతే తొలిసూరు కాబట్టి తాత గౌరు వంక అంజినేయుడి బిల్ల బంగారప్పిసరది చేయించలేకపోయినా, వెండి మొలతాడయినా వెయ్యాల'నుకుంది.

పొద్దోగట్ల నరసమ్మ పెనమేసి అరిసిలూ పొంగడాలూ చేసింది. బియ్యం దంచి బెల్లంతోటి సలిబిండి చేసింది. మర్నాటి పొద్దున్నే అన్నీ సర్ది కట్టుకొని గుమ్మం దిగుతూ మొగునికీ మామకీ యింటి జాగ్రత్తలు చెప్పింది.

అడుగలగ వీధిలెట్టబోయీసరికి సన్నాసమ్మ 'నరసమ్మోదినా' అంటూ వచ్చింది. 'రేతిరి బాగా పొద్దుబోయిందని రాలేదు. అందుకే పెందిల లేస్తోటికి వచ్చినాను, నువ్వెటు పారిపోతన్నావు?...'' అంది జుట్టు సిగ పెట్టుకుంటూ.

''ఏమో?...'' అని, ''మాయమ్మాయమ్మ కూతురు కడుపుతోటున్నాది గదా...'' చేతిలోని సంచుల వంక చూసింది. ఆ చూపు సన్నాసమ్మకు అర్థమయింది.

''...బాగున్నాది సోబత్తు. అవన్నీ నిలుపుకున్నోలుకి, ఆ పిల్ల తల్లికే కాతరు సెయ్యలేదు. అయినా నిన్న పెళ్లయినా ఇవేళ్టికి మొగుడి మాటే గీత. ఎవులయినా అంతే..ఆ పిల్ల మటుకు ఏటి సెయ్యగలదు? ఏటొచ్చీ అమ్మాయమ్మోదినికి దినం తీరింది కాదు...'' అని నిట్టూర్చింది సన్నాసమ్మ.

''ఏటయిందే...'' ఉలిక్కిపడింది నరసమ్మ.

గుమ్మంలో నిలబడి పళ్లోముపుల్ల చేస్తున్న తిరపతి గబగబా దగ్గరకొచ్చి నిలబడ్డాడు. తవిటయ్య బడ్డీ తాళం తియ్యబోతూ మాట విని, ''ఏటయిందే ఏటయిందే...'' పరుగున వచ్చాడు.

''నాల్రోజులయిన నీట్లో అగ్గిపుట్టి పోయిందంటూ మొదలుపెట్టి'' ఆగి-

''మా బావగోరాలు ఆ వూర్లోటే వున్నారు గదా... ఆల పెద్దపిల్ల సవర్తాడితే నిన్నెళ్లి సూసొచ్చినాను, అలాగ అమ్మాయమ్మని సూద్దుమని ఎళ్లినాను...'' సన్నాసమ్మ మాట పూర్తికాకుండానే 'ఏటయిందేటయింద'ని అడిగారు తవిటయ్య, నరసమ్మనూ.

''...ఆకుల్లేని సెట్టు గాలికి మొగుడు. నిరుసంపతి దారి ఊరికి మొగుడని వట్టినే అన్నారా?.... ఏమీ లేనోడని ఇల్లరికమని తెచ్చి యింట్లెట్టుకుంటే కంట్లకర్రెట్టి నాడువా మీ వదినమ్మకి దొరికిన అల్లుడు. కొడుకయినా అల్లుడయినా ఆడేననీసి నెత్తిక్కించుకుంటే తాడవ మీదసేసి తన్నీసినాడు. కొడుక్కన్న అతి మిక్కిలిగ సూసింది అమ్మాయమ్మ. అయినా కుక్కకి నెయ్యే ఇములుతాది, దాని బుద్దది సూపించుకుంతాది. ఈడి బుద్దీడు సూపించుకున్నాడు...''

సన్నాసమ్మ చెప్పిన విషయం అర్థమవుతున్నా, అందరికీ అసలు విషయం అంతుపట్టలేదు- అదే అడిగారు.

"తిరపతన్నా... అయాళ నువ్వు అయ్యని తీసుకోని వచ్చీసిన దగ్గిర్నుండేనట అగ్గిరాజుకుందట. అదేటమ్మా... ఆ... ఏమ్మాటది?... కరునుడు సెల్లిల్లాగ దానమిచ్చీసిందట ముసిలోడ్ని నీకు. సేతిలో సెయ్యేసి మరీ పట్టుకుపొమ్మని పంపిందట. అదే మీయప్ప సేసిన తప్పు. అది మొదలు పొద్దుటా పొద్దోయని లేదు. ఎప్పుడూ జట్టీలేనట. తగువులేనట. బాడిసకి పదివొస్తే బాగా పట్టుర సొన్నాయని... వూ అంటే తప్పట. ఆ అంటే తప్పట. అసలా యింట్ల వుంటే తప్పట...

సన్నాసమ్మ జారిన సిగని సర్ది మళ్లీ రెండు చేతుల్తో అవలీలగా మొట్టముడి పెట్టుకుంది. నరసమ్మ తిరపతీ జరిగింది కొద్దికొద్దిగా బోదపడుతూ వుండడంతో కనుగుడ్లు బిగించారు. తవిటయ్య నెత్తిన పిడుగుపడినట్టు మోయలేనట్టు నేలమీద కూర్చుండిపోయాడు.

"మీ అమ్మాయప్ప ముసిలోడ్ని వుంచమంటే నువ్వుంచుదువుట. బడ్డీ మీద ముసిలోడ్ని వుంచి బాగుపడుదురట. మన అమ్మాయప్పకి బాగుపడే యోగమే కాదు బాగు పెట్టీ యోగమూ లేదట. ఎవులు బతుకులు ఆలకి బరువైపోనాయట. అప్పప్పిడు ఆలకి బరువట. బారమట. అల్లుడు అమ్మాయప్పని యింట్లోంచి తోలీమంటాడట. సెప్పీనోడుకి సెడుగాలమయితే విన్నిదానికీ వివేకముండొద్దా? అల్లుడు మరేటి ఆశలు సూపించినాడో మరేటని తాటించినాడో కడుపున పుట్టిన కూతురూ అలాగే తయారయింది. ఆ పిల్లా తగ్గలేదుట. తల్లిని ఎన్నేసి మాటలన్నాదటమ్మా. రేపు పిల్లా జెల్లా పుడతారట. ఎలా బతకడమో ఏటోననీసి బేగిబేగి కూడెట్టుకుందామనేసి ఆ కూతురికీ ఆశ పుట్టిపోయింది..."

"రేపు దీని పిల్లకీ, పిచ్చుకీ యిది బారమయిపోదా?" ఎదురింట ముసలమ్మ ఎప్పుడు చేరిందోగాని వెంటనే అంది.

ఒకరూ ఒకరూ చేరి ఆ యింటి ముందు గుంపవుతున్నారు.

"రేపటి మాట రేపు చూడొచ్చును, ఇవాల్టికేటంతా రయితే? నాకు కబురయినా పెట్టలేదేమి?" ఏదో తేల్చీద్దుననే అడిగాడు తిరపతి. పళ్లు పటపట కొరికాడు. పళ్లోము పుల్లపడేసి తుపుక్కున కసిగా వుమ్మాడు.

తవిటయ్య నేలమీద నుండి లేవకుండానే, "అయితేటయిందయితే" అడిగాడు.

"వార్సిన బక్కతేట నీరు తాగిందని అప్ప వల్లకుందట. వల్లకుండదా? యిన్నాళ్లూ గుట్టు గుమ్మంకి రాకుండ బతికింది. అల్లుడొచ్చినాడు గుటుక్కుమని పించీసినాడు. అప్ప నోరు మూసుకోడం తప్ప కింద జమ కట్టీసినారు. అలాటపుడు అక్కడితోటి ఆగుతారా? వున్న యిల్లు ఆల పేరున రాయాలట. యింక కదెక్కడ? కార్యమెక్కడ? నారోజులు గడొద్దా? అంటాదప్ప. నాయినా ఎవులున్నారు? ఎప్పుడుకయినా ఆలదేనా?! అంటే- అందుకనే యిల్లు ఆల పేరున నోటు రాసీమని గొడవ, లేదంతే యిల్లొదిలిపొమ్మని పేచి... ముసిలోడ్ని యిచ్చీసినట్టే అందిచ్చీసినట్టే రేపు యిల్లయినా ఎవులికయినా రాసిచ్చేస్తాదట... అందుకని కాయితాల్తోటి ఎవుడ్నో పట్టుకొచ్చినాడట... అల్లుడు."

సన్నాసమ్మ చెప్పడం పూర్తికాకుండానే, "సంతకం యెట్టీసిందే?" నరసమ్మ ఆగలేక అడిగింది. 'లేదులేద'ని అడ్డంగ తలూపింది సన్నాసమ్మ.

"మంచిపని సేసింది. సంతకంతోటి సరా? ఆ ఒక్కరవ్వ మన పేర్న లేపోతే ఆలు లచ్చిపెడతారేటి? అలక్కాకే ఇలాక్కొచ్చినాన మరేటి? తనువున్నంతవరకు పిల్లని తల్లీ నమ్మకూడదుగాక, నమ్మకూడదు..." అనుభవం వెళ్లబోసుకుంది ఇందాకటి ముసల్ది.

"సంతకమెట్టలేదనీసి తన్ననానికి వచ్చినాడమ్మా," చెప్పబోయింది సన్నాసమ్మ.

"ఆడికేటి పెలిమా, పాత్రమా? అంత వుత్తి పాతమా? ఆడి బుర్ర పడిపోతే ఆడి పేరు దాగిపోతే? ఆడి బుర్ర సిక్కియ్య... సుబ్బరంగ బతుకుతుంటే ఈడు శనిసుక్కలాగ దాపురించినాడు. వూర్లోటోళ్లు ఏట నేదా...?" తిట్టుకుంటూ అడిగింది నరసమ్మ.

"పయోలా పరకోలా... సొంత మడిసి, యింటల్లుడు..." ముసల్దాయి అంది. "బాగా సెప్పినావ్," మెచ్చుకుంది సన్నాసమ్మ.

తిరపతి అగ్గి ఫైరయిపోయి ఊరికి బయల్దేరడానికి బట్టలేసుకు వచ్చాడు. "అయాల మంటిబుక్కడనుకున్నాడు. కాదోడు వుల్లిబాము." అనీ అన్నాడు.

"నా మూలానే వచ్చిందీ జట్టీ..." తవిటయ్య గొణుగుతున్నాడు.

నరసమ్మ తిరపతీ ఊరికి బయల్దేరుంటే, "మరీ గొడవలొద్దురయ్యా. దాని పేనం ఇసిగిపోయింది. దయిర్యం సెప్పండి..." అంది సన్నాసమ్మ. ముసల్దీ మరికొందరూ అలాగే అన్నారు.

నరసమ్మ తిరపతీ వెళుతుంటే తవిటయ్య రెండడుగులు వేసి ఆగి నిలుచున్నాడు. వెనక్కి తిరిగి చూసిన తిరపతి, "వస్తావేట్రయ్యా," అని అడిగాడు.

మామ ముఖం చూసిన నరసమ్మ ఏమర్థం చేసుకుందో, "రాని..." మగడితో అని, "బేగిరా మావా,"

అంది. కోడలి మాటతో సత్తువ వచ్చిన తవిటయ్య అను సరించాడు.

బస్సు దిగి అమ్మాయమ్మా యిల్లు చేరేసరికి మధ్యాహ్నమయింది. ఇంటి ముందు బడ్డీకొట్టు మూసే వుంది. ఇంట్లో కూడా మనుషులు మసిలిన అలికిడి లేదు. చూస్తే ఒక మూలన అమ్మాయమ్మ తల ముడకుల్లో పెట్టుకు కూర్చుంది. తలుపులు తెరిచిన అలికిడికి తలెత్తి చూసింది.

నరసమ్మ సంచిని ఒక మూల పెట్టి, "వొదినీ," అంటూ అమ్మాయమ్మకి దగ్గరగా వెళ్లింది. చేతులు పట్టుకుంది. అమ్మాయమ్మ చిన్నగా ఒణికింది. కళ్లలోకి దుఃఖం కన్నీరై ఉబికింది. "వచ్చినారా... చూడ్డానికి వచ్చినారా... ఈ నిప్పులగుండం చూడ్డానికి వచ్చినారా?" మాటరాక వెక్కివెక్కి ఏడ్చింది అమ్మాయమ్మ. నరసమ్మ ఎంత ఆత్మీయంగా స్పృశించినా ఆమె ఏడుపును ఆపలేకపోయింది.

తవిటయ్య కళ్లొత్తుకుంటూనే ఏడుస్తూ ద్వార బంధం దగ్గర కూర్చుండిపోయాడు. తిరపతి నిశ్చేష్టుడై తలుపుకి చేరగిలబడి నిల్చున్నాడు.

"ఏడకే... ఏడకమ్మా... వూరుకోయే... ఆ సన్నాసమ్మ చెప్పిందాక తెలీలేదే..." ఓదార్చుతూ నొచ్చుకుంది నరసమ్మ. తన పమిటతో అమ్మాయమ్మ కళ్లు తడుచుకుంది. విసనగర్రతో విసిరి శాంతపరిచింది.

కొద్దిసేపటికి దుఃఖం కుదిటపడి అమ్మాయమ్మకు మాటొచ్చింది. "నాకు కూతురూ లేదు. అల్లుడూ లేడు. చచ్చినారు..." అనేసి మళ్లీ వలవల ఏడ్చింది. "నాకు చావు లేదు," అంది. అనుకుంది. దుఃఖ మాగింది.

"ఏరి?... ఏరీలు?..." అడిగాడు తిరపతి.

"అవునేరీలు, కనబడలేదు..." అటూ ఇటూ చూపు తిప్పి వెతికి అడిగింది నరసమ్మ.

వెంటనే అమ్మాయమ్మ, "పోనీ...ఎలగ దిబ్బయి పోనీ... ముసిలోడ్ని మూలకం చూపించి ఆఖర్నజేసి నా యింటి నుండి నన్నే పొమ్మంటే నా నొప్పలేదు. నేనెక్కడికి పోయేది? అలయితే వయసులోటున్నారు. ఎటయినా పోగలరు. ఎగిరిపోగలరు. అందుకే ఆలనే పొమ్మన్నాను... పోనీ నీను చచ్చిందాకా ఏదో ఆగాలా?" చెప్పి ఆగింది.

"ఎక్కడికెళ్లినారు?..." అడిగాడు తిరపతి.

"ఈ ఊర్లోనే... బస్టాండు నుండి యింటి కొచ్చినపుడు చూడ్లేదా? ఈది గోర్జీలోనే కొత్తగా బడ్డీకొట్టు ఎట్టుకున్నారు...." చెప్పింది అమ్మాయమ్మ.

తిరపతికి అరుగు దిగి వెళ్లబోతే అమ్మాయమ్మ వద్దని వారించింది. ఒట్టు వేయించుకుంది. ఎవరి బతుకులు వారివంది. నా బతుకు నాదంది. ఇప్పటికే పరువు పోయిందని, మళ్లీ వీధిలపడే ఓపికలేదని చెప్పింది. ఎవరితో దెబ్బలాడే శక్తి లేదంది. ఇంకా ఈ వూర్లో నీను బతకొద్దా? అని అడిగి తమ్ముణ్ణి ఆపుజేసింది.

"ఇప్పుడెలగ మరి?" నరసమ్మ అడిగింది.

"ఎలగంటే ఏటి చెప్పేదొదినా? చచ్చేదాక బతకాలి గదా?!" అంది అమ్మాయమ్మ.

తిరపతి అప్పని తనతో ఊరు బయల్దేరమన్నాడు. అదే సబబని నరసమ్మ అదే మాట అన్నది. వూర్లోనే వుంటే అల్లుడూ కూతురుతో గొడవలొస్తాయనీ చెప్పింది.

"పిల్లికి జడిసి పప్పొండడం మానేస్తామే?! బతుకయినా అంతేనే! నాకా బెంగలేదు," అని తేల్చి చెప్పింది అమ్మాయమ్మ.

"లేదు... పగోడయినా అల్లుడన్నట్టు ఎవులి బతుకు ఆలకే బారం. పిల్లకి తల్లి బారం. తల్లికి పిల్ల బారం. ఎవులి బారం ఆలు మొయ్యిడమే మంచిది. మిమ్మల్ని అన్నానని తప్పు పట్టకండి గాని ఒకసారి దెబ్బ తినీసిన తర్వాత ఇంకెక్కడికీ రాను, రాలేను..." మళ్లీ వివరించింది అమ్మాయమ్మ.

అమ్మాయమ్మ తన నిర్ణయం చెప్పాక ఎవ్వరూ ఇంకేమీ అనలేకపోయారు. కొద్దిసేపు నిశ్శబ్దం ఆవహించాక, అమ్మాయమ్మే వెళ్లి బియ్యం పొయ్యి మీద పెట్టింది. నరసమ్మ కూరలు తరిగి వంటలో సాయ పడింది.

అందరూ భోజనాలు చేసేసరికి సాయంత్ర మయింది.

కబురు తెలిసి అప్పుడుకప్పుడు అందరం వచ్చేసామని- యింట్లో ఎక్కడివక్కడ వున్నాయని- చిన్న పిల్లలున్నారని- ఈ ఘోరం జరక్కపోతే ఈ వంటలతో తనొక్కదాన్ని వచ్చేదాన్నని- వెళ్లక తప్పక బయల్దేరుతున్నామని- నరసమ్మ అమ్మాయమ్మని ఒప్పించి తిరుగు ప్రయాణానికి బయల్దేరింది.

నాల్రోరోజులయినా వచ్చుండమని తిరపతీ అన్నాడు. ఇప్పుడు కాదని యింకెప్పుడన్నా వస్తానని చెప్పింది అమ్మాయమ్మ.

"జకర్తమ్మా.. జాకర్త...." అంతకుమించి ఏం చెప్పాలో తెలియని తవిటయ్య ఇంకేమీ చెప్పలేక పోయాడు.

తిరపతి నరసమ్మా ద్వారం దాటి అరుగు దిగుతుంటే తవిటయ్యా తన అధీనంలో లేనట్లు వారి వెనకాలే అడుగులు వేశాడు.

నరసమ్మ వెనక్కి తిరిగి తవిటయ్యాని చూసి... “నువ్వెక్కడికి? వొదినిప్పుడు ఒక్కదాయి. అందులోనూ ఆడదాయి. కష్టమొస్తాది... సుఖమొస్తాది... చెయ్యి కాపు. మారుమనిషి లేకపోతే ఎలగవుతాది... బతుకు గడొద్దా...” అంటూ వుండిపొమ్మంది.

అమ్మాయమ్మ అడ్డు చెప్పకపోతే, “వొదినా... ఆశ పడ్డాంగాని తీరింది కాదు. అయినా మా ఆశ కన్నా నీ ఆసరా ముఖ్యం. ముసిలోణ్ని నీతోటే వుండని... మా పర్రాకులు మేంపడతాం. అవి ఎప్పుడూ వున్నవే...” నరసమ్మ అప్పటికే వచ్చిన తన నిశ్చయాన్ని తెల్పింది.

తిరపతి ఆశ్చర్యపడ్డాడు. ఆనందపడ్డాడు. పెళ్లాన్ని కళ్లతోటే అభినందించాడు. తవిటయ్యా రెండు చేతులూ ఎత్తాడు. వయసులో పెద్దయి కోడల్ని దీవించాడేగాని లేకపోతే దండమెట్టడానికి కూడా వెనకాడేవాడు కాదు.

నరసమ్మ మర్చిపోయింది గుర్తుకు వచ్చినట్లు గబగబా యింట్లోకి వెళ్లి కొన్ని పిండి వంటలు అక్కడే వదిలేసి, మిగిలినవి సంచిలో పెట్టుకుంది. తిరుపతి అవి యింకా ఎందుకని అడగబోయి ఆగిపోయాడు.

అమ్మాయమ్మ, తవిటయ్యా చూస్తుండగానే- నరసమ్మ, తిరుపతి వీధి చివర గోర్జీలో ఆగారు. కొత్త బడ్డీలో అమ్మాయమ్మ కూతురు కూర్చొని వుంది. చూడ్డంతో పలుకరింపుగా నవ్విందే తప్ప నోటితో పలకరించలేదు. నరసమ్మ మటకు సంచిలో పిండివంటలు బడ్డీలో పెట్టి, “వంట్ల బాగుందే? జాకర్త... ఆఖరి బస్సుకు టైమయిపోయింది, ఎల్తాం...” అనీసి ఆ పిల్ల నిండుపొట్ట వంక తృప్తిగా చూసి కదిలింది. ఆ పిల్ల గౌరవంగా లేచి నిలబడింది. తిరుపతి మూగాడిలా పెళ్లాన్ని అనుసరించాడు.

నరసమ్మ నడుస్తూ- దీర్ఘశ్వాస విడుస్తూ, “చుట్టు తిరిగి మెట్టుతోవ కొచ్చినాం. ఎవులు బతుకు తోవ ఆలు నడక తప్పదు,” అంది. ఆ మాట నిజమేనన్నట్లు మరో మాట మాటాడకుండా తిరుపతి ఆమె వెంట నడిచాడు.

ఆదివారం ఆంధ్రజ్యోతి, 21, 28 నవంబరు 1999